

Розділ 4

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ І ГАЛУЗЕЙ

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.2\(54\).85-95](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.2(54).85-95)

УДК 330.322.4/.5 (477)

Єршова О.О.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена вивченню та обґрунтуванню проблематики інституціонального забезпечення підприємств як суб'єктів підприємницької діяльності. Увага авторів зосереджена на дослідженні інституцій та інститутів, що впливають на механізм управління розвитком бізнес-процесів підприємств. Наголошено на інституціональній модернізації за рахунок управління розвитком бізнес-процесів в бік інноваційності та запропоновано умови створення інституту інноваційного підприємництва.

Ключові слова: інституція, інституціональне забезпечення, бізнес-процес, інституціональне забезпечення механізму управління розвитком бізнес-процесів підприємств, інновації.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне ведення господарської діяльності все більше ґрунтується на застосуванні процесного підходу в управлінні. Коло приватних організацій, що будуються за функціональним принципом управління, стає вужчим, хоча за деяких випадків саме функціональний підхід є більш доречним (наприклад, в правоохоронних структурах, владних установах тощо). Процесний менеджмент базується на виокремленні, дослідженні та, власне, управлінні бізнес-процесами (БП) підприємств.

Бізнес-процес являє собою сукупність різних видів діяльності, в межах якої на вході використовується один або більше видів ресурсів, а в результаті цієї діяльності на виході створюється продукт, що представляє цінність для споживача [14]. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку як держави, так і світового господарства в цілому стрижневою складовою загального менеджменту підприємства має постати управління розвитком бізнес-процесів (УРБП). На жаль, українські підприємці зважаючи на кризовий стан економіки і постійні стохастичні явища в законодавстві поки що зосереджені більше на збереженні поточного стану справ організації як способу фіксації

власної позиції «гравця» на ринку з метою виживання на ньому (зокрема малий та середній бізнес). І зазвичай лише великі прибуткові організації та транснаціональні корпорації, що діють на території України, значну увагу приділяють саме удосконаленню та оптимізації бізнес-процесів, виявленню їх потенціалу та ефективній роботі з ним, що і являє собою в кінцевому підсумку фундамент УРБП.

Механізм управління розвитком представляє собою комплекс дій і технік організаційно-економічного характеру, спрямованих на забезпечення стійкого економічного зростання при збалансованості бізнес-процесів на основі використання певних способів, методів, інструментів управління розвитком підприємств, що відповідають специфіці їх діяльності та галузевим особливостям функціонування [19, с. 130]; цілеспрямований вплив керуючої системи на керовану з метою забезпечення процесу переходу від поточного стану підприємства до кращого порівняно з попереднім станом, у відповідності до поставлених цілей [32, с.32].

Під механізмом управління розвитком бізнес-процесів (МУРБП) розуміємо систему принципів, форм, засобів, методів, функцій, технік, інших інструментів управління бізнес-процесами, які у своїй взаємодії дають змогу виявити та описати потенціал того чи іншого БП, цілеспрямований вплив на який за допомогою суб'єкта управління забезпечує максимально безболісний для підприємства перехід від поточного стану БП

© Єршова О.О., аспірантка, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, м. Харків, тел. 095 706 36 13, E-mail: Juna2005@ukr.net

до обраного майбутнього стану цього ж БП, що є бажаним і кращим від попереднього стану.

Оскільки саме підприємство, а отже, його бізнес-процеси також не існують в ізольованому середовищі, відтак вони мають певним чином відповідати умовам та нормам суспільства, в якому функціонують. І в першу чергу це стосується сфери державного управління господарською діяльністю організацій. Якщо бізнес-процес увесь чи в якійсь його частині суперечить діючим нормам законодавства чи несе загрозу суспільству, викликає його значну незадоволеність (на сьогодні правило соціального блага та соціальної відповідальності фірми є вкрай популярним), то такий бізнес-процес має бути змінений або взагалі усунений. Підприємство, яке не дотримується законодавства, несе збитки, отримує штрафні санкції, може бути змушеним закритися, а його посадові особи бути притягнені до відповідальності.

Окрім цього, на будь-якому ринку існують не лише формальні (закріплені нормативно-правовими актами тощо), а й неформальні правила гри, які спонукають підприємців до пошуку конкурентних переваг, що в тому числі забезпечуються удосконаленням функціонування власних бізнес-процесів.

Зважаючи на залежність підприємства від зовнішнього середовища та його підпорядкованість/взаємодію з тими чи іншими політичними, економічними та іншим інститутами, проблематика інституціонального забезпечення механізму управління розвитком бізнес-процесів підприємств вважається актуальною і потребує більш детального висвітлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням сутності інституцій та інститутів, їх формування, ролі та значення в управлінні присвячені праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених як Норт Д. [15], Остром Е. [16], Коуз Р. [13], Іншаков О.В. [21, 23], Кармазіна М.С. [24], Михальченко І.Г. [27], Чубарь О.Г. [33], Олейник О. Н. [28] та інші. Проблематику розвитку інституціонального середовища, інституціонального підходу до управління, інституціоналізації інноваційної економіки займалися такі вчені як Шевчук Ж.А., Федорчук Н.В. [34], Ільченко Н.М. [22], Дубіщев В.П. [20], Краус Н.М. [25] та ін. Інституційному регулюванню стосовно суб'єктів господарювання, інституціональному забезпеченню організаційного розвитку в управлінні присвячені роботи Рябушки Л.Б., Сюркало Б.І. [29], Лизньової А.Ю. [26] та ін.

Проте залишається мало дослідженим питання інституціонального забезпечення саме бізнес-процесів підприємства, а відтак інституціонального забезпечення механізму УРБП.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у вивченні та обґрунтуванні наявних інституцій та інститутів, що є фундаментом інституціонального забезпечення МУРБП підприємств.

Опис основного матеріалу дослідження. Механізмом та передумовою суспільної інтеграції та стабільності соціуму виступають певні цінності, норми, правила, що своє закріплення та відтворення набувають в тих чи інших інститутах. Дослідження економічних явищ та процесів з точки зору інституціоналізму базується на вивченні розвитку та функціонування таких економічних категорій як «інституції» та «інститути». На сьогодні у зв'язку з некоректним перекладом терміну «institution» як «інституту», а не «інституції» чимало вчених дані поняття стали ототожнювати (Агапова І. [17], Вольчик В. [18], Олейник О. [28]), інші науковці як, наприклад, Іншаков О. [21], Михальченко І. [27], Фролов Д. [23], навпаки, зосереджують свою увагу на відмінності даних понять, оскільки науковий метод аналізу передбачає наявність найбільш точного завершеного трактування конкретного явища і синонімізація тут вкрай недоречна.

Нобелівський лауреат Норт Д. трактує інституції як правила гри в суспільстві, створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми [15, с.3]. Погоджуючись з Нортом, вважаємо актуальним також визначення сутності інституції згідно Іншакова О.В., за яким вони є соціальними формами функцій суб'єктів або суспільні відносини між ними стосовно процесів, об'єктів та результатів їх економічної діяльності, котрі забезпечують еволюцію системи розподілу праці соціуму на базі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів [21, с.30].

На відміну від інституцій, інститути більш складне, похідне від інституції явище. Це типові комплекси інституцій, які виступають функціональними генотипами організацій, моделями, що еволюційно склалися, їх функціональної структури [23]; організації, кодекси правил, установи, закони [30]. Взаємозв'язок між інституцією, інститутом та організацією як цільового комплексу інституцій, які виконуються їх агентами в взаємопов'язаній системі закріплених норм та правил, зображено на рис.1.

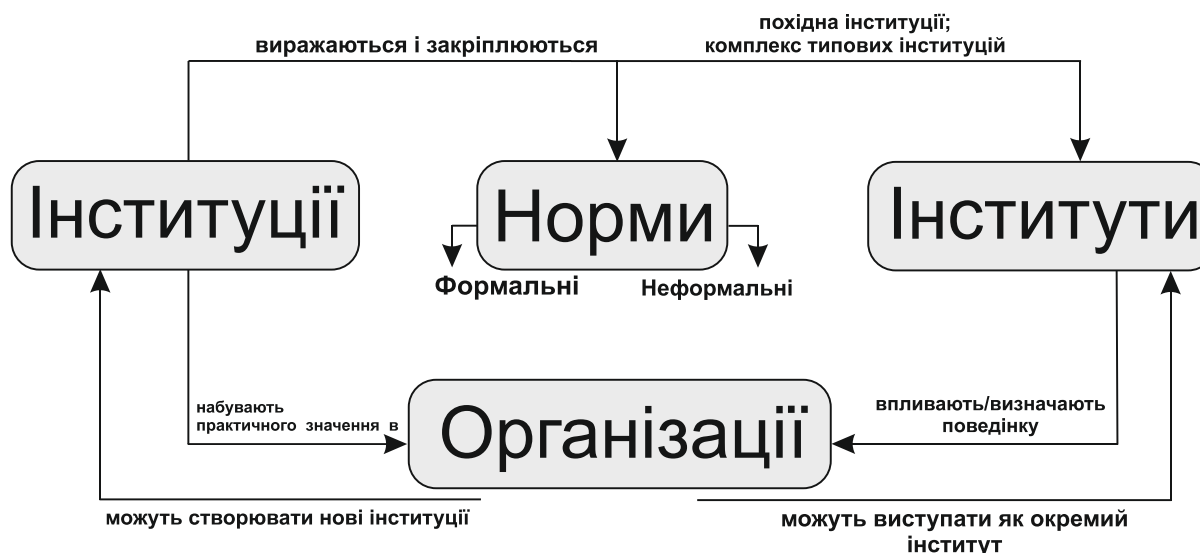

Рис. 1. Взаємозв'язок інституціональних складових та організацій *

* Джерело: розроблено автором

Оскільки функціонування суб'єктів господарської діяльності на ринку та в глобальному економічному просторі в будь-якому випадку визначається наявністю та адекватним функціонуванням інститутів як перш за все формальному закріпленні сукупності інституцій через норми і правила, важливо зрозуміти яким чином ці самі норми і правила в законах прямо/опосередковано впливають на формування та забезпечення механізму управління підприємством (а значить і його бізнес-процесами, бо вони виступають ядром самої організації згідно процесного підходу) як безпосереднього «гравця» – учасника ринку.

Так, інституціональне забезпечення МУРБП включає в себе формальні та неформальні інститути – офіційні (закріплені в правоустановчих документах) та неофіційні (звички, традиції, обряди) правила, що здійснюючи вплив на господарську діяльність підприємств змушують останні перебудовувати власні бізнес-процеси у відповідності до цих правил.

Головним формальним інститутом для підприємства і його бізнес-процесів виступає держава. Саме вона за допомогою розгалуженої системи державних органів та установ створює умови та санкціонує правила загальної поведінки суб'єктів господарювання. Розглянемо інститут держави в двох аспектах: як мережу окремих владних органів та як систему типових комплексів інституцій (норм, правил, регламентів), які створюються та санкціонуються цими органами, а також покажемо яким чином вони впливають на бізнес-процеси підприємств.

Усі владні органи, котрі тим чи іншим чином впливають на діяльність підприємства, а відтак на його бізнес-процеси, можна умовно поділити на 2 групи:

- інститути органів влади загального впливу;
- інститути органів влади безпосереднього впливу.

До перших можна віднести Верховну Раду України, Кабінет Міністрів, Президента України, центральні органи виконавчої влади опосередкованого впливу (наприклад, Міністерство інформаційної політики України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство охорони здоров'я та інші), суди загальної юрисдикції.

Вплив інститутів першої групи є загальним, оскільки він визначає базисні умови функціонування підприємства на території держави. Так, Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади України, вона приймає закони та постанови, які є загальнообов'язковими для виконання на всій території країни. Наприклад, прийняття закону України «Про товариство з обмеженою та додатковою відповідальністю» змінив можливу кількість учасників товариства, нові правила формування статутного капіталу, запровадив новий, відомий закордоном як «shareholder agreement», інструмент корпоративного договору, уточнив порядок виходу учасника з товариства [10] тощо. Тому ті підприємства, що відносяться за організаційно-правовою формою до товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю мають переорієнтувати свої БП

по документообороту та юридичному обслуговуванню у відповідності до цього закону.

Яскравим прикладом впливу Президента України як владного органу на діяльність підприємців було набуття чинності Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2017р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» (далі – Указу), згідно якого до санкційного списку потрапили російські соцмережі «ВКонтакте» та «Однокласники», інтернет-портал «Яндекс» (та його українське дочірнє підприємство), поштовий сервіс Mail.ru, бухгалтерська програма 1С та інші. Відтак, окрім прямих збитків від втрати свої клієнтів безпосередніми компаніями, свої бізнес-процеси перебудувати мали й інші суб'єкти підприємницької діяльності. Для прикладу, чимало українських підприємців (в першу чергу, представники малого та середнього бізнесу) надавали послуги й реалізовували товари, використовуючи соціальні мережі «ВКонтакте» та «Однокласники». Вони змушені були змінити бізнес-процес з прийому та обробки заявок від покупця інакшим чином, що не суперечить Указу або шукати лазівки в обхід йому. Інші вітчизняні підприємства користувалися програмними продуктами російських фірм (наприклад, 1С або «Лабораторія Касперського», поштові сервіси mail.ru, yandex.ru), а отже, мали шукати їхні аналоги-замінники, що в свою чергу, не могло не вплинути на вартість та безпосереднє протікання пов'язаного з цим бізнес-процесу (-ів).

Кабінет Міністрів (Кабмін) являється вищим органом у системі органів виконавчої влади, основними завданнями якого є забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури; розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля; забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності тощо[8].

Кабмін здійснює свої повноваження безпосередньо та через міністерства, служби, інспекції, державні агентства, інші центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ), місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів. Саме міністерства та служби безпосередньо впливають на суб'єктів господарювання, тому дані ЦОВВ

відносимо до другої групи – інститутів органів влади безпосереднього впливу.

Серед них найбільш істотно значущими для розвитку та діяльності підприємства і його бізнес-процесів слід виокремити Міністерство фінансів України, якому підпорядковуються Державна казначейська служба, Державна фіскальна служба, Державна служба фінансового моніторингу та Міністерство соціальної політики України, в підпорядкування якого знаходяться Державна служба з питань праці, Пенсійний фонд; Державну екологічну інспекцію. Окрім цих органів, ЦОВВ зі спеціальним статусом, що певним чином визначає стратегічні перспективи розвитку організацій є Антимонопольний комітет України. Також окремим владним суб'єктом для підприємства з боку інституту держави виступає система судів, зокрема спеціалізовані адміністративні та господарські суди, що захищають та відновлюють порушені права організацій. Як зазначалося раніше, інститут держави можна розглядати як систему типових комплексів інституцій (норм, правил, регламентів), які закріплені у низці нормативно-правових актів (НПА). Ці НПА визначають певним чином поведінку суб'єктів господарювання, створюючи поле діяльності та умови «гри» на цьому полі.

До основних НПА як письмово закріплених способів прояву (вираження) інституцій, які сьогодні визначають правові (формальні) рамки діяльності підприємницьких структур в Україні слід віднести наступні[12]: Конституція України, Господарський кодекс (ГК), Податковий кодекс (ПК), Цивільний кодекс (ЦК), Кримінальний кодекс (КУ), Кодекс про адміністративні правопорушення (КпАП), Кодекс законів про працю (КЗпП), закони України (ЗУ): «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про охорону праці», «Про авторське право і суміжні права», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про електронні довірчі послуги», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про запобігання корупції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про захист економічної конкуренції», «Про загальні засади створення і

функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», «Про захист іноземних інвестицій на Україні», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про захист прав споживачів», «Про публічні закупівлі», «Про інформацію», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про судоустрій і статус суддів», «Про третейські суди», «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», «Про Вищий антикорупційний суд», «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій», «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність» та інші нормативно-правові акти.

Даний перелік не є вичерпним. Розглянемо вплив на бізнес-процеси та їх розвиток деяких з них. Так, основним законом України, що має перевагу над всіма іншими є Конституція України [1]. Вона є збірником комплексу інституцій, що виражаються в нормах прямої безпосередньої дії, які можна напряму захищати в суді в разі їх порушення. Також в цьому законі прописані форма державного устрою, основні владні органи та їх повноваження. Вплив Конституції на бізнес-процеси підприємства є опосередкованим, проте визначає загальне правове поле для діяльності підприємства. Так, наприклад, в ст. 10 зазначено, що державною мовою є українська, відтак БП з ведення бухгалтерського обліку, аудиту необхідно вести українською. Дане положення не забороняє організувати сам процес іншою мовою спілкування (наприклад російською чи англійською), проте звітність до державних установ має бути державною мовою. Інша ст. 67 Конституції зобов'язує кожного сплачувати податки і збори, відтак ухилення від їх сплати тягне за собою адміністративну чи кримінальну відповідальність у порядку і випадках визначених законом. Ст. 43 забороняє використання примусової праці, а також використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах, відтак кадрові БП підприємства, пов'язані з прийняттям на роботу жінок і неповнолітніх мають бути організовані таким чином, аби не суперечити цим положенням.

Оскільки ГКУ [2] зг. ст. 1 визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі

організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання, то саме Господарський кодекс є чи найважливішим інституціональним регулятором для ведення бізнесу в Україні. Вплив ГКУ на бізнес-процеси підприємства простежується через постановку правових рамок ведення бізнесу, а саме через: визначення загальних принципів господарювання, закріплення ключових напрямів і форм участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання; обмеження монополізму та захист суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, визначення самих суб'єктів господарювання, їх видів, виокремлення таких понять як підприємство, підприємництво, некомерційна господарська діяльність, закріплення основних положень з приводу функціонування господарських товариств, що більш детально прописані в законах України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» зобов'язує усіх осіб та організацій будувати власні бізнес-процеси з додержанням вимоги про офіційне відкрите ведення підприємницької діяльності, підтвержене обов'язковою державною реєстрацією їх як суб'єктів підприємницької діяльності [3]. Цей закон забезпечує створення і функціонування Єдиного державного реєстру таких суб'єктів, що дає змогу іншим контрагентам перевірити наявність існування такого суб'єкта на «мапі» підприємців України, аби уникнути у майбутньому проблем із законом чи постраждати від шахрайських дій недобросовісного партнера.

Значно полегшили протікання бізнес-процесів і сприяли їх подальшому розвитку прийняття законів: «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [9], «Про електронні довірчі послуги» [6] та «Про електронні документи та електронний документообіг» [7].

Перший визначив загальні засади функціонування платіжних систем і систем розрахунків, поняття та загальний порядок проведення переказу коштів у межах України, встановив відповідальність суб'єктів переказу, а також визначив загальний порядок здійснення нагляду за платіжними системами; другий – правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг, у тому числі

трансграничних, повноваження суб'єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг, правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації. Третій по суті врегулював правовідносини, що виникають у процесі створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів. Останні два ЗУ спростили та пришвидшили ведення бізнес-процесів та зменшили їх утримання за рахунок переходу від паперового документообігу до електронного за бажанням підприємця на законних підставах.

Правове підґрунтя спрямоване на запровадження моделі сталого економічного зростання вітчизняних підприємств шляхом удосконалення структури їх основного капіталу та інтенсивного інвестування високотехнологічного виробництва було закладено з прийняттям ЗУ «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій»[4].

Оскільки Україна обрала для себе шлях вступу до Європейського союзу (ЄС), цілком очевидним і необхідним було прийняття ЗУ «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»[5], ціллю якого є досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі, і що включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, котрі забезпечували б ефективне правотворення та правозастосування й не суперечили вимогам ЄС.

Недосконалість українського інституціонального забезпечення управління розвитком БП проявляється в значному впливові на діяльність підприємств неформальних інституцій – правил, звичаїв, поведінки. Неформальні інститути та інституції являють собою неписані, незафіксовані офіційно в знаковій письмовій формі правила і норми [31, с.21], що мають, як правило, нечіткий, доволі широкий зміст; їх виконання не забезпечується і не захищається державою, але підтримуються за згодою учасників такої взаємодії.

Неформальні правила можуть доповнювати формальні, можуть існувати з ними паралельно, можуть взагалі протиставлятися формальним. Застосування формального чи неформального правила у конкретній ситуації, що впливатиме на бізнес-процес, визначається, в першу чергу, витратами, які супроводжують його дотримання, а саме: витрат використання правила, витрат

захисту норми, що використовується, витрат реалізації покарання за незастосування норми й витрат переходу на інше (формальне) правило [31, с.22].

Перевагами застосування неформальних правил в тих чи інших бізнес-процесах являється уникнення додаткових витрат на бюрократичні елементи, коли необхідно вирішувати питання через органи державної влади, а також економія часу на вирішенні оперативних питань. Також неформальні правила часто підтримуються сторонами у бізнес-середовищі, де спираються не завжди на НПА, а в тому числі на традицію, скажімо, «доброзичливих партнерських відносин». Тобто, наразі стан справ такий, за якого контрагенти між собою дуже часто формують «правила гри» не за законом, а за домовленістю.

Наприклад, дві сторони уклали договір на постачання продукції, в якому чітко прописали, що всі рекламачії стосовно товару мають бути складені письмово і надіслані протягом 15 календарних днів з моменту отримання товару. Покупець товару виявив недолік за асортиментом на 19 календарний день, оскільки раніше не мав змоги перевірити продукцію через форс-мажор. З точки зору формального правила, продавець може відмовити в задоволенні рекламачії покупця, оскільки той порушив строки згідно договору. Проте сторони домовилися, що рекламачія буде прийнята і задоволена, оскільки зіграли роль довготривалі партнерські відносини до цього, особиста етика й повага сторін одна до одної, дружні відносини, що є неформальною інституцією. До того ж був зекономлений час і витрати обох учасників на судові розгляди, якби покупець намагався довести прострочення термінів через обставини непереборної сили.

Одним з головних недоліків неформальних інституцій, на думку авторів, є змушування за певних обставин в добровільно-примусовому порядку однієї сторони дотримуватися неписаних правил гри іншою, а отже, розвивати власні бізнес-процеси з врахуванням цього. Наприклад, в БП бухгалтерського обліку є чимало НПА, що регулюють подачу звітності суб'єктами господарювання. Проте через недосконалість, непомірну швидкість зміни положень податкового законодавства, коли один НПА часто суперечить іншому, територіальні органи Державної фіскальної служби України, з приводу якихось питань, віднесених до їх компетенції, надають рекомендаційні листи. З одного боку, підприємство, коли вважає, що рекомендації не виправдані, не відповідають певним актам законодавства, може їх не дотримуватися, бо воно

не зобов'язане за законом. Проте, розуміючи, що при перевірці фіскальна служба буде спиратися й посылатися на них, воно зазвичай приймає ці рекомендації і виконує їх.

Аналізуючи інституціональне середовище України в контексті впливу на МУРБП слід відзначити, що воно наразі є доволі недосконалим, дуже часто перевага надається неформальним інституціям та інститутам у зв'язку з неможливістю чи не вигідністю звертання до офіційних інститутів. Це пов'язано з такими факторами, як:

- недосконалість законодавчої бази України через відсутність потрібних НПА для врегулювання правовідносин;

- наявність непотрібних/ відсутність потрібних законів; недостатнє фінансування потрібних НПА державою, а отже, неможливість їх адекватного застосування та дотримання;

- високий рівень корупції, що змушує підприємців «грати в тіні» шляхом дачі хабарів, ведення недобросовісної конкуренції маючи відповідне «кришування» згори, ухиляння від сплати податків;

- швидкий розвиток високоємних наукових інформаційних технологій, врегулювання відносин з приводу яких є досить повільним або взагалі відсутнім, що знову ж таки породжує неформальні інституції;

- бюрократія як фактор дорожнечі дотримання формальних законів, натомість здешевлення та пришвидшення протікання бізнес-процесів за рахунок традицій, бізнес-етики, звичок, гри на авторитеті тощо.

Усе це змушує підприємство будувати і потім розвивати бізнес-процеси з «тягарем» не вирішених інституціональних проблем, що виражається у затратах на непотрібні бізнес-процеси (наприклад, існують окремі бізнес-процеси стосовно проходження перевірки державними органами на підприємстві, які часто густо затягуються), витратах часу та грошових коштів на отримання офіційних документів від формальних інститутів (наприклад, отримання ліцензій, патенту), затратах на неефективні судові тяганини (коли є норма права, що його санкціонує і не має досконалого механізму захисту цього права) та інші. Тому замість того, щоб зосередити свою увагу на інвестиційно-інноваційних впровадженнях, розвитку БП з урахуванням новітніх методів і технологій, суб'єкти господарювання розвивають бізнес-процеси в рамках пристосувальницьких дій до існуючої інституціональної платформи в країні. Відтак, ні про який інвестиційний попит на інновації у власні бізнес-процеси з боку підприємств не може

бути й мови, а без переходу до інноваційної економіки, що будується на активах «знань», і відповідній їй інноваційній інституціональній структурі, Україна завжди буде програвати зарубіжним державам у конкурентоспроможності й економічно-соціальному благополуччі.

Для інституціональної модернізації підприємницької діяльності, а відтак і управління розвитком бізнес-процесів в бік інноваційності доречним було б прагнути переходу від інституту підприємництва до інституту інноваційного підприємництва, де інновації виступали б ключовим елементом зосередження уваги з боку власників підприємств. І зробити це без допомоги головного формального інституту – держави – практично неможливо. Необхідно аби наша держава на практиці, підкріпивши свою позицію діями, визнала пріоритетним перехід від постіндустріальної (а в деяких сферах навіть індустріальної) економіки до економіки високих технологій.

Умови створення інституту інноваційного підприємництва:

- стабілізація соціально-економічного і політичного середовища всередині країни;

- подолання неформального інституту корупції та викорінення «культури» корупції, їх заміна інститутом та культурою «прозорості» влади;

- створення і належним чином фінансування наукових і технологічних парків, кластерів, навчально-науково-інноваційних комплексів, науково-виробничих об'єднань;

- формування системи пільгового оподаткування підприємств, що постійно інвестують в інноваційний розвиток;

- створення/удосконалення відповідних державних органів чи установ, що безпосередньо розробляють ціліві програми задля спонукання підприємців використовувати інноваційний підхід в управлінні;

- розвиток інфраструктури інноваційного ринку. В першу чергу потребує вдосконалення ланка таких комерційних структур як комерційні банки, страхові компанії, торговельні і фондові біржі, венчурні фонди, адже саме вони безпосередньо забезпечать прогрес інноваційної сфери та формування відповідних відносин між господарюючими суб'єктами [25, с.22];

- налагоджена система захисту прав (особливо права власності, в т.ч. права інтелектуальної власності) підприємця;

- фінансування з боку держави відповідного комунікаційного медійного середовища (каналів та програм на телебаченні, веб-порталах тощо) із залученням інтернет-технологій з метою інформування та просвітницької діяльності

усього українського громадянського суспільства задля формування інноваційної культури;

- державна підтримка і державне забезпечення участі молоді в освітніх програмах, конкурсах, форумах з приводу інновацій та технологій;

- збільшення видатків з державного та місцевих бюджетів на науково-дослідницьку сферу, освіту загалом тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інституціональне середовище МУРБП підприємства представлене системою інституцій, що виражаються через норми і правила; інститутами як похідним явищем від інституцій, а також безпосередніми гравцями – організаціями, у взаємодії з якими інституції набувають сенсу/змінюються або створюються

нові, а інститути окреслюють рамки, умови і форми поведінки останніх через формальний чи неформальний механізм впливу.

В подальшому українському суспільству, і перш за все, державі як головному формальному інституту, необхідно розвивати інституціональне середовище задля спрощення ведення господарської діяльності, а отже, і функціонування бізнес-процесів підприємств і скорочення трансакційних витрат (витрат з приводу застосування інституцій) на обслуговування взаємодії між контрагентами. Одним з елементів інституціонального забезпечення механізму управління розвитком бізнес-процесів має стати практичне впровадження інституту інноваційного підприємництва.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Редакція від 21.02.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. [Електронний ресурс]: № 436-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань [Електронний ресурс]: закон України від 15.05.2003р. – №755-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
4. Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій [Електронний ресурс]: закон України від 09.04.2004р. – № 1676-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1676-15>.
5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [Електронний ресурс]: закон України від 18.03.2004. – № 1629-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
6. Про електронні довірчі послуги [Електронний ресурс]: закон України від 05.10.2017р. – № 2155-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>
7. Про електронні документи та електронний документообіг [Електронний ресурс]: закон України від 22.05.2003р. – № 851-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
8. Про Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]: закон України від 27.02.2014р. – №794-VII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
9. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [Електронний ресурс]: закон України від 05.04.2001р. – № 2346-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
10. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю [Електронний ресурс]: закон України від 06.02.2018 р. – № 2275-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2017р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [Електронний ресурс]: указ Президента України від 15.05.2017. – № 133/2017. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>.
12. Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс]: офіційний портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>.
13. Coase R. The New Institutional Economics / R. Coase // The American Economic Review. – 1998. – №2. – р.72.
14. Hammer M. Reengineering the corporation: a manifesto for business revolution / M. Hammer, J. Champy. – New York, NY : HarperBusiness, 1993. – 223 p.
15. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / D. North. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 159p.
16. Ostrom E. Governing the Commons: the Evolution of Institutions for Collective Action. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 280p.
17. Агапова И.И. Институциональная экономика / И. И. Агапова. – М.: Экономистъ, 2006. – 254с.

18. Вольчик В.В. Институционализм: вторичность нового мифа? / В. В. Вольчик // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2003. – Т.1 - № 1. – С. 126-134.
19. Гаркуша О.Ю. Концептуальний підхід до формування механізму управління розвитком виноробного підприємства / О. Ю. Гаркуша // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 6. – Ч.2. – С.128-133.
20. Дубіщев В.П. Інноваційна економіка та її інституціоналізація / В. П. Дубіщев, Н. М. Краус // Економіка і регіон: ПолтНТУ. – 2015. – №3 (52). – С. 22-27.
21. Иншаков О.В. Институты и институт: проблемы категориальной дифференциации и интеграции / О. В. Иншаков // ЭНСР – №3 (50). – 2010. – С.26-38.
22. Ільченко Н.М. Методологія дослідження проблем державного управління: інституціональний підхід [Електронний ресурс] / Н. М. Ільченко. – 2010. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pdf>.
23. Іншаков О.В. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів / О. В. Іншаков, Д. П. Фролов // Економічна теорія. – 2011. - №1. – С.52-62.
24. Кармазіна М.С. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять / М.С. Кармазіна, О. Щербакова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 4. – С. 10-19.
25. Краус Н.М. Теоретико-методологічний контент інституціонального зрізу економіки інноваційного типу в умовах хаотично-структурованої трансформації [Електронний ресурс] / Н. М. Краус, О.В. Манжура // ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО: електронне наукове видання. – 2017. – Випуск №12. – С.16-25. – Режим доступу: <http://economyandsociety.in.ua/journal-12/19-stati-12/1279-kraus-n-m-manzhura-o-v>.
26. Лизньова А.Ю. Каскады институционального обеспечения организационного развития в управлении // Экономика и организация управления. – 2014. – №3 (19) – №4 (20). – С. 156 -163.
27. Михальченко І.Г. Інституціональне забезпечення функціонування вітчизняних авіакомпаній на світовому ринку авіаперевезень [Електронний ресурс]. – Рукопис. Дисертація на здобуття ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Національний авіаційний університет. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/13831>.
28. Олейник А.Н. Институциональная экономика / А. Н. Олейник. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 416с.
29. Рябушка Л.Б. Інституційне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання / Л. Б. Рябушка, Б. І. Сюркало // Проблеми і перспективи розвитку банк. системи Укр.: збір. наук. праць. – Суми: ДВНЗ: «УАБС НБУ», 2014. – 285с.
30. Саблук П.Т. Інституційні засади трансформацій в аграрній сфері: доп. На 13-х річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 20-21 червня 2001 р. / П.Т. Саблук. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2011. – 64с.
31. Стрижак О.О. Дихотомія формальних та неформальних інститутів [Електронний ресурс] / О. О. Стрижак // ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО: електронне наукове видання. – 2016. – Випуск № 5. – С.19-25. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/4.pdf.
32. Хвостіна І.М. Механізм управління розвитком підприємства / І. М. Хвостіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – №1. – С. 30-33.
33. Чубарь О. Г. Інститути та інституціональне середовище : теоретичні узагальнення засад економічного розвитку [Текст] / О. Г. Чубарь // Науковий вісник Ужгородського університету : збірник наукових праць / ред. кол.: В.П.Мікловда, М.І.Пітюлич, Н.М.Гапак та ін. – Ужгород : УжНУ, 2013. – Вип. 3(40). – С. 98–104.
34. Шевчук Ж.А. Проблеми розвитку інституціонального середовища в Україні / Ж. А. Шевчук, Н. В. Федорчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6, ч.3. – С. 141-144 – (Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство).

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy : Redaktsiia vid 21.02.2019 [Constitution of Ukraine redacted 21.02.2019]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> [in Ukrainian].
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003r. № 436-VI. [Commercial Code of Ukraine dated 16.01.2003, № 436-VI]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>[in Ukrainian].
3. Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib - pidpriemtsiv ta hromadskykh formuvan: zakon Ukrainy vid 15.05.2003r. №755-VI [On state registration of legal entities, entrepreneurs and

public entities: Law of Ukraine dated 16.01.2003, № 436-VI]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15> [in Ukrainian].

4. Pro Zahalnodержavnu kompleksnu prohramu rozvytku vysokykh naukoiemnykh tekhnolohii: zakon Ukrainy vid 09.04.2004r. № 1676-IV [On a nationwide comprehensive high knowledge-intensive technologies development program: Law of Ukraine dated 09.04.2004, № 1676-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1676-15> [in Ukrainian].

5. Pro Zahalnodержavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu: zakon Ukrainy vid 18.03.2004r. № 1629-IV [About nationwide program of Ukrainian legislation's adaptation to European Union legislation: Law of Ukraine dated 18.03.2004, № 1629-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> [in Ukrainian].

6. Pro elektronni dovirchi posluhy: zakon Ukrainy vid 05.10.2017r. № 2155-VIII [On electronic trust services: Law of Ukraine dated 05.10.2017, № 2155-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> [in Ukrainian].

7. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih: zakon Ukrainy vid 22.05.2003r. 851-IV [On electronic documents and electronic document flow: Law of Ukraine dated 22.05.2003, 851-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> [in Ukrainian].

8. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: zakon Ukrainy vid 27.02.2014r. №794-VII [On Cabinet of Ministers of Ukraine: Law of Ukraine dated 27.02.2014, №794-VII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> [in Ukrainian].

9. Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukraini: zakon Ukrainy vid 05.04.2001r. № 2346-III. [On payment systems and money transfer in Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001, № 2346-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> [in Ukrainian].

10. Pro tovarystva z obmezhenoiu ta dodatkovoioiu vidpovidalnistiu: zakon Ukrainy vid 06.02.2018 r. № 2275-VIII [About limited and additional liability companies: Law of Ukraine dated 06.02.2018, № 2275-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> [in Ukrainian].

11. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28.04.2017r. «Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)» : ukaz Prezydenta Ukrainy vid 15.05.2017. № 133/2017 [On the decision of the National Defense and Security Council “On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)”]: Decree of the President of Ukraine dated 15.05.2017, № 133/2017]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> [in Ukrainian].

12. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: ofitsiinyi portal [Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine: official portal]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

13. Coase R. (1998). *The New Institutional Economics*. Pittsburgh: The American Economic Review, 72-74 [in English].

14. Hammer, M. & Champy, J. (1993). *Reengineering the corporation: a manifesto for business revolution*. New York, NY : HarperBusiness [in English].

15. North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

16. Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: the Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

17. Agapova, I.I. (2006). *Institucionalnaia ekonomika [Institutional economy]*. Moscow: Ekonomist [in Russian].

18. Volchik, V.V. (2003). Institutcionalizm: vtorichnost novogo mifa? [Institutionalism: the secondary of the new myth?]. *Ekonomicheskii vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta – Economic Bulletin of Rostov State University*, 1, 126-134 [in Russian].

19. Harkusha, O.Yu. (2014). Kontseptualnyi pidkhid do formuvannia mekhanizmu upravlinnia rozvytkom vynorobnoho pidpriemstva [Conceptual approach to forming winery development management mechanism]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific bulletin of Kherson State University*, 6, 28-133 [in Ukrainian].

20. Dubishchev, V.P., & Kraus, N.M. (2015). Innovatsiina ekonomika ta yii instytutsionalizatsiia [Innovative economy and its institutionalization]. *Ekonomika i rehion: PoltNTU – Economy and region: PoltNTU*, 3 (52), 22-27 [in Ukrainian].

21. Inshakov, O.V. (2010) Institutciia i institut: problemy kategorialnoi differentiatcii i integracii [Institution and institute: problems of categorical differentiation and integration]. *Ekonomicheskaiia nauka sovremennoi Rossii – Economic Science of Modern Russia*, 3 (50), 26-38 [in Russian].
22. Ilchenko, N.M. (2010). Metodolohiia doslidzhennia problem derzhavnoho upravlinnia: instytutsionalnyi pidkhid [Research methodology of public administration problems: an institutional approach]. (n.d.). *kbuapa.kharkov.ua*. Retrieved from: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pdf> [in Ukrainian].
23. Inshakov, O.V., & Frolov, D.P. (2011). Instytutsiia – kliuch do rozuminnia ekonomichnykh instytutiv [Institution is the key to understanding economic institutes]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 1, 52-62 [in Ukrainian].
24. Karmazina, M.S., & Shcherbakova, O. (2006). «Instytut» ta «instytutsiia»: problema rozrznennia poniat [“Institute” and “institution”: the problem of differentiation of concepts]. *Politychnyi menedzhment. – Political management*, 4. 10-19 [in Ukrainian].
25. Kraus, N.M., & Manzhura, O.V. (2017). Teoretyko-metodolohichniy kontent instytutsionalnoho zrizu ekonomiky innovatsiinoho typu v umovakh khaotychno-strukturovanoj transformatsii [Theoretical and methodological content of an institutional slice of an innovation-type economy in a chaotically structured transformation]. *EKONOMIKA TA SUSPILSTVO: elektronne naukove vydannia – ECONOMY AND SOCIETY: an electronic scientific publication*, 12, 16-25. Retrieved from: <http://economyandsociety.in.ua/journal-12/19-stati-12/1279-kraus-n-m-manzhura-o-v> [in Ukrainian].
26. Liznova, A.Iu. (2014). Kaskady instytutsionalnogo obespecheniia organizatsionnogo rozvitiia v upravlenii [Cascades of institutional support for organizational development in management]. *Ekonomika i organizatsiia upravleniia – Economics and Management organization*, 3 (19)–4 (20), 156 -163[in Russian].
27. Mykhalchenko, I.H. Instytutsionalne zabezpechennia funktsionuvannia vitchyznianykh aviakompanii na svitovomu rynku aviaperevezhen [Institutional support for the operation of domestic airlines in the air transportation market]. *Candidate's thesis*. Kyiv: National Aviation University. Retrieved from: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/13831> [in Ukrainian].
28. Oleinik, A.N. (2002). *Institutsionalnaia ekonomika [Institutional economy]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
29. Riabushka, L.B., & Siurkalo, B.I. (2014). Instytutsiine rehuliuвання finansovo-ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia [Institutional regulation of financial and economic security of economic entities]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bank. systemy Ukrainy – Problems and prospects of Ukrainian banking system development*: Sumy: DVNZ: «UABS NBU» [in Ukrainian].
30. Sabluk, P.T. (2011). Instytutsiini zasady transformatsii v ahrarnii sferi. [Institutional principles of transformation in the agrarian sphere]: *Dopovid na 13-ku richnykh zborakh Vseukr. konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv – Report at the 13th Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agricultural Scientists*. (p.64). Kyiv: NNTs «Instytut ahrarnoi ekonomiky» [in Ukrainian].
31. Stryzhak, O.O. (2016). Dykhotomiia formalnykh ta neformalnykh instytutiv [dichotomy of formal and informal institutions] / *EKONOMIKA TA SUSPILSTVO: elektronne naukove vydannia – ECONOMY AND SOCIETY: an electronic scientific publication*, 5. 19-25. Retrieved from: http://economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/4.pdf [in Ukrainian].
32. Khvostina, I.M. (2015). Mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [Mechanism of enterprise development management]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 1, 30-33 [in Ukrainian].
33. Chubar, O. H. (2013). Instytuty ta instytutsionalne seredovyshche : teoretychni uzahalnennia zasad ekonomichnoho rozvytku [Institutes and the institutional environment: theoretical generalizations of economic development] / *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod University*. V.P. Miklovda (Ed.), 3 (40), 98–104 [in Ukrainian].
- Shevchuk, Zh.A., & Fedorchuk, N.V. (2016). Problemy rozvytku instytutsionalnoho seredovyshcha v Ukraini [Problems of institutional environment development in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 6, 141-144 [in Ukrainian].

Отримано 07.09.2019